

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ ЗБІЛЬШЕННЯ ПЛОЩІ ЛІСІВ ТА ЛІСОВКРИТИХ ПЛОЩ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

INSTITUTIONAL BASIS TO INCREASE THE FOREST AREA AND FORESTED AREAS: UKRAINIAN REALITY

Леся СТЕШЕНКО,
кандидат економічних наук,
Національний університет
харчових технологій, Київ

Lesya STESHENKO,
Ph.D. in Economics,
National University
of Food Technologies, Kyiv

В умовах загострення екологічних протиріч все більш вагомим значення набуває розширення площі лісовкритих площ, що збільшить ареал розвитку галузі лісового господарства, сприятиме диверсифікації сільської економіки, особливо в багатолісних районах, нарощуватиме асиміляційну ємкість. Однак обмеженість бюджетного фінансування процесів лісовідновлення та лісовідтворення, недолугість нормативної бази передачі малопродуктивних земель під заліснення, відсутність інституціональних передумов становлення повноцінного сегмента приватного лісівництва не дають змоги на повну розкрити маховик збільшення площі лісів та лісовкритих площ.

У вітчизняній літературі дана проблема досліджується вже тривалий період [2-7], але недостатньо конкретизованими є підходи щодо інституціонального забезпечення процесів розширення площі лісів та лісовкритих площ. За таких умов важливого значення набуває питання формування інституціонального підґрунтя підвищення рівня лісистості країни в цілому та окремих регіонів, що й обумовило **тему публікації.**

Розширення масштабів заліснення як природного, так і організованого виступає необхідною передумовою нарощення лісоресурсного потенціалу країни. При цьому розширення площі лісів та лісовкритих площ відіграє істотну роль в оптимізації структури земельного фонду в цілому для упередження цілого комплексу природодоруйнівних та екологодеструктивних процесів. В. Байтала ще у 2000 році писав про доцільність заліснення 2 млн. га змитих орних земель, пасовищ та інших малопродуктивних земель; додаткової посадки 630 тис. га захисних лісонасаджень для створення закінчених систем (3,0-4,0% від ріллі) полезахисних лісосмуг в усіх сільськогосподарських утвореннях держави. На його думку, здійснення цих заходів має сприяти ренатуралізації антропогенної агроландшафтної сфери, відновленню її природного потенціалу та забезпеченню передумов сталого розвитку [2, с. 235]. Підвищення рівня лісистості дасть можливість зменшити негативні екстерналії, пов'язані з тривалим виснажливим землекористуванням, зокрема в зонах ризикового землеробства. Заліснення також сприяє нарощенню ресурсної бази розвитку приватного лісогосподарського підприємництва як необхідної передумови диверсифікації сільської економіки в Карпатському та Поліському економічних районах.

Більше того, розширення площі земель лісового фонду має кореспондуватися з пріоритетами удосконалення структури земель сільськогосподарського призначення в напрямі збалансування рівня розораності. Зниження рівня розораності території має бути одним з основних пріоритетів екологічної політики держави виходячи з досвіду європейських країн та необхідності зміцнення агроландшафтів. При цьому зниження частки ріллі має корелювати

з розширенням площі лісів та лісовкритих площ, щоб забезпечувати обмеження процесів водної та вітрової ерозії ґрунтів.

На думку С. Дашко, висока розорюваність території країни призвела до порушення екологічно оптимального співвідношення між площами ріллі, луків, пасовищ, лісів та водних ресурсів. Унаслідок цього надзвичайно поширилися ерозійні процеси, результатом яких є зниження родючості сільськогосподарських угідь, адже в процесі ерозії губиться верхній, найбільш родючий прошарок мілкозему, значно збільшуються площі ярів, балок та інших категорій. При цьому захисні лісонасадження є важливим фактором попередження збитків від ерозії. Заліснення є найкращим засобом використання неугідь. У лісоводів України накопичений достатній досвід щодо заліснення яружно-балкових та піщаних земель [4, с. 226].

Унаслідок надмірної розораності підривається агроресурсний потенціал майбутнього, що в середньо- та довгостроковій перспективі може призвести до незворотних втрат родючих земель унаслідок зниження рівня гумусу. За таких умов серед пріоритетів діяльності суб'єктів аграрного підприємництва мають знайти місце пріоритети розширення площі захисних лісонасаджень. Захисні лісонасадження мають сприяти упередженню ерозійних процесів на угіддях та раціональнішому використанню в господарському обороті неугідь.

Поряд із позитивним меліоративним впливом захисних лісонасаджень на прилягаючі сільськогосподарські угіддя заліснення неугідь в умовах малолісної України, що характеризується високим ступенем сільськогосподарського освоєння територій, є однією з реальних можливостей збільшення лісистості країни, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та поліпшення екологічної ситуації [4, с. 226].

Землі сільськогосподарського призначення є основною складовою земельногосподарського фонду України. Більше того, вони виступають основним засобом праці в сільському господарстві, тобто від ефективності їх використання залежить продовольча безпека країни, експортний потенціал та благополуччя сільського населення. Однак в останні роки почали все яскравіше проявлятися тенденції споживацького використання сільськогосподарських земель з метою отримання максимального економічного ефекту, в першу чергу через розширення площ сільськогосподарських культур енергетичного спрямування.

На думку багатьох експертів, певний рівень небезпеки для стійкості агроландшафтів несе надмірна сільськогосподарська освоєність територій. Причиною максимально можливого залучення земельних ресурсів у господарський сільськогосподарський оборот було тривале панування колгоспно-радгоспної системи організації сільськогосподарського виробництва, а в нинішніх умовах – нарощення

Статтю присвячено формуванню інституціонального підґрунтя збільшення площі лісів та лісовкритих площ. Обґрунтовується доцільність проведення необхідних інституціональних змін по стимулюванню органів місцевого самоврядування та суб'єктів аграрного підприємництва щодо заліснення окремих категорій сільськогосподарських угідь. Проаналізовано основні тенденції в динаміці площі земель сільськогосподарського призначення та площі лісів і лісовкритих площ, а також зрушення в структурі земельного фонду України.

The article deals with the formation of institutional basis to increase the forest area and forested areas. The expediency to implement required institutional changes as regards motivating local authorities and agricultural businesses to afforestation of certain categories of farming lands is grounded. The main trends in the dynamics of agricultural lands areas, forest area and forested areas as well as changes in the structure of the Land Fund of Ukraine.

потенціалу агрохолдинговими формуваннями.

Якщо проаналізувати динаміку площі земель сільськогосподарського призначення за період з 2001 по 2014 рік, то має місце наступна тенденція: площі даної категорії земель поступово скорочуються: якщо на 01.01.2001 року площа земель сільськогосподарського призначення становила 43 057,8 тис. га, то на 01.01.2014 – 42 744,5 тис. га (рис. 1).

Відповідно частка земель сільськогосподарського призначення в структурі загального земельного фонду України також знизилася з 71,34% у 2001 році до 70,82% у 2014. Це зумовлено поступовою зміною цільового призначення земель сільськогосподарського призначення, які тривалий період не використовувалися у продуктивному сільськогосподарському обороті.

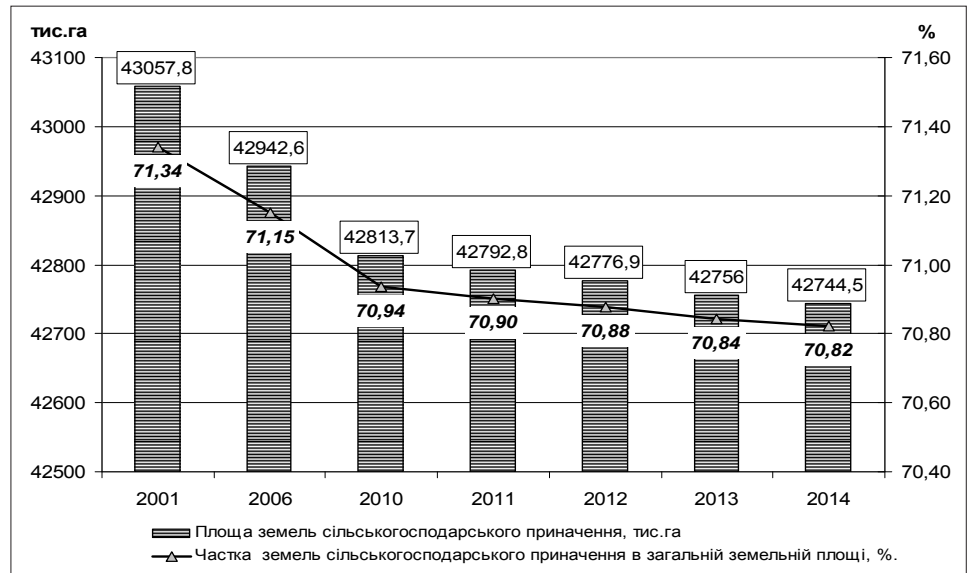
Як правило, відбувалася зміна цільового призначення сільськогосподарських угідь для їх подальшого заліснення. Свідченням цього є зростання площі лісів та лісовкритих площ, що розширює ареал нарощення лісоресурсного потенціалу і зміцнює асиміляційний потенціал територій. Якщо на 01.01.2001 року частка лісів та лісовкритих площ у структурі земельного фонду України становила 17,25%, у 2006 – 17,4%, то на 01.01.2014 року цей показник становив 17,6% (рис. 2).

Такі зрушення в структурі земельного фонду України, що супроводжуються деяким зниженням частки земель сільськогосподарського призначення та зростанням питомої ваги площі лісів і лісовкритих площ, є позитивними, оскільки сприяють укріпленню агроландшафтів, створюють умови для диверсифікації сільської економіки, особливо в зоні осушення, сприяють упередженню прецедентів надмірної сільськогосподарської освоєності та підвищеної розораності територій.

Підвищення рівня лісистості території України потребує цілого комплексу інституціональних змін у системі земельних відносин, що закладуть необхідні стимули заліснення суб'єктами аграрного підприємництва належних їм сільськогосподарських угідь та неугідь, які не дають бажаного економічного та екологічного ефекту у зв'язку з їх залученням у продуктивний оборот. Інтенсивність лісовідновлення та розширення площ земель лісгосподарського призначення також безпосередньо пов'язана з інституціоналізацією приватного сектора у лісоволодінні, оскільки лише приватна ініціатива здатна прискорити процеси заліснення суб'єктами аграрного підприємництва.

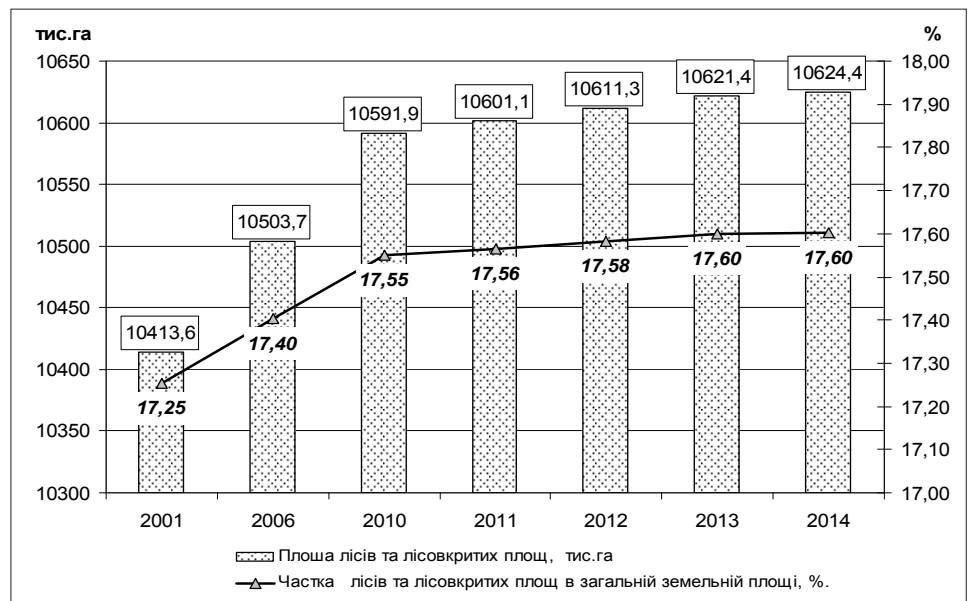
Я.Коваль наголошує на тому, що проблема реформування лісоземельних відносин дуже складна і неприваблива акція. Він переконує в доцільності проведення лісоземельної реформи, суть якої полягає в утвердженні поряд з державною приватної та інших форм власності на землі лісового фонду [6, с. 213]. Інституціоналізація приватної та комунальної власності на лісові блага дасть можливість розширити масштаби заліснення і тим самим сприяти нарощенню асиміляційного потенціалу окремих територій і нарощувати матеріальну базу

Рис. 1. Площа земель сільськогосподарського призначення та їх частка в структурі земельного фонду України

Джерело: розраховано за даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Рис. 2. Площа лісів та лісовкритих площ та їх частка в структурі земельного фонду України

Джерело: розраховано за даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

розвитку місцевого самоврядування, що в умовах децентралізації системи управління соціально-економічними процесами для багатолісних районів Карпатського та Поліського економічних районів набуває доленосного значення.

Задекларована владними інститутами реформа місцевого самоврядування та децентралізація управління потребує в структурі лісового фонду України поступово формувати комунальний сектор, що стимулюватиме територіальні громади активніше сприяти процесам заліснення. Нинішню структуру лісового фонду України також цілком логічно визначають конкретні історичні обставини. Оскільки повноцінного місцевого самоврядування у нас до недавнього часу не було навіть у декларативному варіанті, то і немає і комунальних лісів. Але Конституція України вимагає оформлення (юридичного і фактичного) матеріальної бази місцевого самоврядування, в тому числі й лісоволодіння територіальних громад населених пунктів. У будь-якому разі неправомірним буде підганяти лісовий фонд України під якісь чужинські шаблони [3, с. 93-94].

Оформлення нової структури лісового фонду має проходити за такою принциповою поетапною схемою:

- 1) повноцінне юридичне і економічне оформлення лісоволодіння територіальних громад населених пунктів;
- 2) оформлення права власності на лісоволодіння фермерів, вирішення питань щодо лісів колективних підприємств, агрофірм та інших несільськогосподарських організацій;
- 3) створення державного фонду заліснення;
- 4) оптимізація державного (казенного, держбюджетного) лісового фонду України [3, с. 94].

За умов, коли запрацюють дієві економічні стимули щодо заліснення малопродуктивних земель, територіальні громади отримають права на користування природними ресурсами на прилеглих територіях, результативніше будуть реалізовуватися проекти екологізації сільськогосподарського виробництва, можна прогнозувати й подальше розширення площі лісів і лісовкритих площ.

Україна відноситься до країн, де фактична лісистість у більшості регіонів є нижчою за оптимальну, і вирішення цієї проблеми має загальнодержавне значення, тому не має замикатися на сфері діяльності підпорядкованих Державному агентству лісових ресурсів України структур, а виступати складовою діяльності держави щодо поступового впровадження в діяльність землекористувачів пріоритетів інтегрованого управління природними ресурсами [1].

Підвищення рівня лісистості території України – це не лише завдання центрального органу державного управління, на який покладено обов'язки щодо реалізації національної лісової політики, а й органів місцевого самоврядування, що є відповідальними за екологічний стан в населених пунктах та на прилеглих територіях. Більше того, органи місцевого самоврядування нарощуючи площі земель лісового фонду тим самим розширюють можливості щодо підвищення рівня зайнятості місцевого населення та накопичення потенціалу природно-ресурсного підприємництва.

ВИСНОВКИ

Україні має поступово наближатися до стандартів Європейського Союзу, які чітко прописані в природоохоронних директивах, щодо рівня лісистості та розораності територій. Надмірна розораність території переважної більшості регіонів України потребує формування ефективного економічного інструментарію стимулювання процесів збільшення частки пасовищ та сіножатей, а також площ захисних лісонасаджень. Саме захисні лісонасадження мають обмежити та упередити ерозійні процеси у сільськогосподарському землекористуванні. Каталізатором процесів лісовідновлення та лісовідтворення має стати активна політика органів місцевого самоврядування щодо заліснення суб'єктами аграрного підприємства малопродуктивних, деградованих угідь та неугідь через надання різноманітних кредитних преференцій та відповідного організаційного і консультативного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Golyan Vasyly'. Procvitannya Ukrainy zalezhyt vid virshennya zemelnykh pytan' – ploshchi lisiv neobkhidno zblshuvaty [Elektronnyy resurs]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/9730-ekonomst-procvitannya-ukrayini-zalezhit-vid-virshennya-zemelnih-pitan-ploshch-lsv-neobhdno-zblshuvaty.html>.
2. Байтала В.Д. Реформування лісоземельних відносин в Україні / В.Д.Байтала // Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали Міжнар. наук. конф. – в двох частинах (Київ, 29-31 травня 2000 р.) / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Редкол.: Дорогунцов С.І. (відповідальний редактор), Бистряков І.К., Новоторов О.С., Николаєнко Т.С., Осипенко В.М. – Київ: РВПС України НАН України, 2000. – Ч.2. – С. 233-235.
3. Голуб О.А. Перспективи комунальної власності на лісові землі / О.А.Голуб // Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали Міжнар. наук. конф. – в двох частинах (Київ, 29-31 травня 2000 р.) / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Редкол.: Дорогунцов С.І. (відповідальний редактор), Бистряков І.К., Новоторов О.С., Николаєнко Т.С., Осипенко В.М. – Київ: РВПС України НАН України, 2000. – Ч.1. – С. 91-94.
4. Дашко С.І. Реформування лісоземельних відносин в Україні / С.І.Дашко // Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали Міжнар. наук. конф. – в двох частинах (Київ, 29-31 травня 2000 р.) / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Редкол.: Дорогунцов С.І. (відповідальний редактор), Бистряков І.К., Новоторов О.С., Николаєнко Т.С., Осипенко В.М. – Київ: РВПС України НАН України, 2000. – Ч.2. – С. 224-226.
5. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 72 с.
6. Коваль Я.В. Реформування лісоземельних відносин в Україні / Я.В.Коваль // Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали Міжнар. наук. конф. – в двох частинах (Київ, 29-31 травня 2000 р.) / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Редкол.: Дорогунцов С.І. (відповідальний редактор), Бистряков І.К., Новоторов О.С., Николаєнко Т.С., Осипенко В.М. – Київ: РВПС України НАН України, 2000. – Ч.2. – С. 211-215.
7. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: націон. доп. / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.

REFERENCES

1. Golyan V. Protsvitannya Ukrainy zalezhyt' vid vyrishennya zemel'nykh pytan' – ploshchi lisiv neobkhidno zbl' shuvaty [The prosperity of Ukraine depends on resolving land issues - forest area should be increased]. Available at: <http://ua-ekonomist.com/9730-ekonomst-procvitannya-ukrayini-zalezhit-vid-virshennya-zemelnih-pitan-ploshch-lsv-neobhdno-zblshuvaty.html> [in Ukrainian].
2. Baytala V.D. Reformuvannya lisozemel'nykh vidnosyn v Ukraini [Reforming of land and forest relations in Ukraine.]. Kyiv, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2000, pp. 233-235 [in Ukrainian].
3. Holub O.A. Perspektyvy komunal'noyi vlasnosti na lisovi zemli [Prospects for communal ownership of forest land]. Kyiv, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2000, pp. 91-94 [in Ukrainian].
4. Dashko S.I. Reformuvannya lisozemel'nykh vidnosyn v Ukraini [Reforming of land and forest relations in Ukraine.]. Kyiv, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2000, pp. 224-226 [in Ukrainian].
5. Khvesyk M.A., Lyzun S.O. Ekonomichni aspekty upravlinnya pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennya staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsiyi vlady v Ukraini [Economic aspects of natural resource management and sustainable development in a decentralization of power in Ukraine.]. Kyiv, DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2015, 72 p. [in Ukrainian].
6. Koval' Ya.V. Reformuvannya lisozemel'nykh vidnosyn v Ukraini [Reforming of land and forest relations in Ukraine.]. Kyiv, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2000, pp. 211-215 [in Ukrainian].
7. Libanova E.M., Khvesyk M.A. Sotsial'no-ekonomichnyy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yiyi rehioniv: natsion. dop. [The socio-economic potential of the sustainable development of Ukraine and its regions: national report]. Kyiv, DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2014, 776 p. [in Ukrainian].

UKRAINIAN JOURNAL
ЕКОНОМІСТ

Український журнал
«ЕКОНОМІСТ»
з 2011 року представлений
у міжнародній економічній
наукометричній базі RePEc.
У зв'язку з розширенням
розміщення публікацій
в RePEc з 2013 року

Змінюються вимоги
до змісту статей.
Уважно слідкуйте
за інформацією
в наступних
номерах журналу
і на сайті
<http://ua-ekonomist.com>